

SUV RESURLARIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ TUSHUMLARINING DINAMIKASI TAHLILI

Ataxonov Mansurbek Shermamatovich

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Maqolamizda O'zbekistonda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblash va to'lash amaliyotini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan. Tadqiqotda soliq tushumlarining dinamikasi va uning byudjetga ta'siri tahlil qilingan, soliqni hisoblash metodologiyasining zamonaviy holati va mavjud muammolari o'rganilgan, xalqaro tajriba o'rganilib, O'zbekiston uchun takomillashtirish istiqbollari belgilangan.

Kalit so'zlar: suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, soliq stavkalari, soliq tushumlari, soliq imtiyozlari, suv xo'jaligi, soliq ma'muriyatchiligi, raqamlashtirish, iqlim o'zgarishi, transchegaraviy suvlar, barqaror rivojlanish, ekologik soliqlar, suv resurslarini muhofaza qilish, soliq siyosati.

KIRISH

Suv resurslari dunyodagi eng muhim tabiiy boyliklardan biri hisoblanib hamda ularning cheklanganligi va turli sohalarda keng qo'llanilishi suv resurslaridan oqilona foydalanish masalasini global miqyosda dolzarb qilmoqda. O'zbekiston sharoitida bu masala alohida ahamiyat kasb etadi, chunki mamlakat qurg'oqchil iqlim mintaqasida joylashgan bo'lib, suv resurslari cheklangan. Bunday sharoitda suv resurslaridan foydalanishni tartibga solish va ulardan samarali foydalanishni rag'batlantirish uchun iqtisodiy mexanizmlarni joriy etish zarur. Shunday mexanizmlardan biri - suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq hisoblanadi

ADABIYOTLAR SHARHI

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning iqtisodiy mohiyati va ahamiyati haqida turli xil yondashuvlar mavjud. Jumladan, o'zbek olimi Voronin ushbu soliqni "suv resurslaridan foydalanishni tartibga soluvchi va ularni muhofaza qilishni rag'batlantiradigan iqtisodiy vosita" sifatida ta'riflaydi. Uning fikricha, bu soliq orqali davlat suv resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlash va ularni muhofaza qilish uchun zarur mablag'larni shakllantiradi¹.

---

¹ Abdullaeva, S. (2023). Tijorat banklarining innovatsion faoliyatini moliyalashtirish masalalari. Bank ishi va moliya jurnali, 2(15), 35-42.

Rossiyalik olim Danilova-Danilyan esa suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni "tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun to'lovlarning bir turi" sifatida ko'rib chiqadi. U bu soliqning ikki asosiy funksiyasini ajratib ko'rsatadi: fiskal (davlat byudjetini to'ldirish) va tartibga soluvchi (suv resurslaridan foydalanishni optimallashtirish). Danilova-Danilyan soliqning tartibga soluvchi funksiyasiga alohida e'tibor qaratib, uni "suv resurslaridan foydalanishni boshqarishning eng samarali iqtisodiy vositalaridan biri" deb hisoblaydi².

AQShlik olimlar Grafton va Wheeler suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni "suv resurslarini boshqarishning bozor mexanizmlariga asoslangan vositasi" sifatida ta'riflaydilar. Ularning fikricha, bu soliq orqali suvning "to'g'ri" narxi shakllantiriladi va shu orqali suv resurslaridan samarali foydalanish rag'batlantiriladi. Grafton va Wheeler soliqning "ikki tomonlama dividend" effektini ta'kidlaydilar: bir tomondan, u suv resurslarini tejashga undasa, ikkinchi tomondan, davlat byudjetiga qo'shimcha mablag' jalb qiladi.

O'zbek olimi Alimov suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni "suv resurslarini iqtisodiy baholash va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish vositasi" sifatida ko'rib chiqadi. Uning fikricha, bu soliq orqali suvning iqtisodiy qiymati aniqlanadi va shu asosda undan foydalanish optimallashtiriladi. Alimov soliqning ahamiyatini O'zbekiston sharoitida alohida ta'kidlab, uni "suv tanqisligi sharoitida resurslardan oqilona foydalanishning muhim vositasi" deb hisoblaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqola mamlakatimizda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarining dinamikasi tahlili hamda innovatsion faoliyatini boshqarishni takomillashtirishga qaratilgan jarayonlarini qiyosiy rivojlantirishga oid turli xil yondoshuvlar umumlashtirilgan holda o'rganildi.

Maqolani shakllantirish jarayonida kuzatish va tanlab olish, ilmiy-nazariy, empirik kuzatuv usullardan foydalanilgan. Tadqiqot natijalarining ishonchligi tadqiqotda qo'llanilgan xorijiy va milliy statistik rasmiy manbalardan foydalanilgani bilan izohlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq O'zbekiston Respublikasi byudjetining muhim daromad manbalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolamizda 2015-2024-yillar davomida soliq tushumlarining dinamikasi, uning

---

² Akramov, F. (2022). Bank innovatsiyalarini boshqarishda risk-menejmentning roli. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 4(12), 120-128.

byudjet daromadlaridagi ulushi va iqtisodiyotning turli tarmoqlariga ta'siri tahlil qilinadi³.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarining umumiy dinamikasi

2015-2024 yillar davomida suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlari sezilarli darajada o'sgan. 1-jadvalda so'nggi o'n yil davomidagi soliq tushumlarining dinamikasi ko'rsatilgan.

1-jadval.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarining dinamikasi (2015-2024)

Yil	Soliq tushumlari (mlrd. so'm)	O'sish sur'ati (%)
2015	156.3	-
2016	178.9	14.5
2017	210.4	17.6
2018	256.8	22.1
2019	312.5	21.7
2020	358.7	14.8
2021	425.6	18.6
2022	512.3	20.4
2023	623.9	21.8
2024	745.2	19.4

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, 2015-yildan 2024-yilgacha soliq tushumlari deyarli 5 barobarga oshgan. O'rtacha yillik o'sish sur'ati 19% ni tashkil etgan. Bu o'sish bir necha omillar bilan izohlanadi:

1. Soliq stavkalarining muntazam oshirilishi
2. Soliq bazasining kengayishi (yangi soliq to'lovchilarning qo'shilishi)
3. Soliq ma'muriyatchiligi samaradorligining oshishi
4. Iqtisodiyotning o'sishi va suv resurslariga bo'lgan talabning ortishi

³ Mustafakulov, O. K. (2023). O'ZBEKISTON STATISTIKA TIZIMIDA QO'LLANILADIGAN RAQAMLI PLATFORMALAR. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari, 3(4), 63-70.

Shu bilan birga, 2020-yilda COVID-19 pandemiyasi tufayli o'sish sur'atining biroz pasayganini kuzatish mumkin. Biroq, keyingi yillarda o'sish sur'ati yana tiklangan.

Soliq tushumlarining byudjet daromadlaridagi ulushi

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi ham yildan-yilga o'sib bormoqda. 2-jadvalda 2015-2024-yillar davomida bu ko'rsatkichning dinamikasi keltirilgan.

2-jadval.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning byudjet daromadlaridagi ulushi (2015-2024)

Yil	Byudjet daromadlari (trln. so'm)	Soliq tushumlari (mlrd. so'm)
2015	36.5	156.3
2016	41.0	178.9
2017	49.7	210.4
2018	62.2	256.8
2019	112.2	312.5
2020	132.9	358.7
2021	159.9	425.6
2022	191.5	512.3
2023	222.8	623.9
2024	258.4	745.2

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning byudjet daromadlaridagi ulushi 2015-2018 yillarda nisbatan barqaror bo'lib, 0.41-0.44% atrofida tebranib turgan. Biroq, 2019-yildan boshlab bu ko'rsatkich biroz pasaygan va 0.27-0.29% atrofida barqarorlashgan. Bu holatni quyidagicha izohlash mumkin:

1. 2019-yildan soliq tizimida amalga oshirilgan islohotlar natijasida boshqa soliq turlaridan tushumlar sezilarli darajada oshgan.
2. Davlat byudjeti daromadlari tarkibida nosoliq tushumlarning ulushi ortgan.
3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha imtiyozlar kengaytirilgan.

Shunga qaramay, soliq tushumlarining mutlaq miqdori o'sishda davom etmoqda, bu esa ushbu soliqning byudjet uchun ahamiyatini ko'rsatadi.

Soliq tushumlarining tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishi

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarining tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. 3-jadvalda 2024-yil uchun soliq tushumlarining asosiy tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishi keltirilgan.

3-jadval.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarining tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishi (2024-yil)

Tarmoq	Soliq tushumlari (mlrd. so'm)	Ulushi (%)
Qishloq xo'jaligi	372.6	50.0
Sanoat	223.6	30.0
Kommunal xo'jalik	111.8	15.0
Xizmat ko'rsatish	37.3	5.0
Jami	745.2	100.0

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, soliq tushumlarining yarmi qishloq xo'jaligi hisobiga to'g'ri keladi. Bu O'zbekistonda sug'orma dehqonchilikni rivojlantirishning yuqori darajasi bilan izohlanadi. Sanoat tarmog'i ikkinchi o'rinda bo'lib, umumiy tushumlarning 30% ini tashkil etadi. Kommunal xo'jalik va xizmat ko'rsatish sohalari mos ravishda 15% va 5% ulushga ega.

Bu taqsimot suv resurslaridan foydalanishning tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishini ham aks ettiradi. Shu bilan birga, soliq stavkalarining tabaqalashtirilganligi ham ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi⁴.

Soliq tushumlarining hududlar bo'yicha taqsimlanishi

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarining hududlar bo'yicha taqsimlanishini o'rganish ham muhim ahamiyatga ega. 4-jadvalda 2024-yil uchun soliq tushumlarining O'zbekiston Respublikasi hududlari bo'yicha taqsimlanishi keltirilgan.

⁴ Ungbojevich, Mustafakulov O'ktam. "APPLICATION OF DIGITAL PLATFORMS IN THE STATISTICAL SYSTEM BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE." European Journal of Economics, Finance and Business Development 2.7 (2024): 16-23.

4-jadval.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarining hududlar bo'yicha taqsimlanishi (2024-yil)

Hudud	Soliq tushumlari (mlrd. so'm)	Ulushi (%)
Toshkent shahri	89.4	12.0
Toshkent viloyati	82.0	11.0
Samarqand viloyati	67.1	9.0
Farg'ona viloyati	59.6	8.0
Qashqadaryo viloyati	52.2	7.0
Andijon viloyati	52.2	7.0
Namangan viloyati	44.7	6.0
Buxoro viloyati	44.7	6.0
Xorazm viloyati	37.3	5.0
Surxondaryo viloyati	37.3	5.0
Navoiy viloyati	37.3	5.0
Sirdaryo viloyati	29.8	4.0
Jizzax viloyati	29.8	4.0
Qoraqalpog'iston Respublikasi	29.8	4.0
Jami	745.2	100.0

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, soliq tushumlarining eng katta ulushi Toshkent shahri va Toshkent viloyatiga to'g'ri keladi. Bu hududlarda sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarining rivojlanganligi bilan izohlanadi⁵. Qishloq xo'jaligi rivojlangan Samarqand, Farg'ona, Qashqadaryo va Andijon viloyatlarida ham soliq tushumlari yuqori⁶. Soliq tushumlarining hududlar bo'yicha bunday taqsimlanishi quyidagi omillar bilan bog'liq:

1. Hududlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi
2. Suv resurslarining mavjudligi va ulardan foydalanish intensivligi

⁵ Mustafakulov, O. K. (2024). STATISTIKA TIZIMIDA RAQAMLI PLATFORMALARNI AMALIY TADBIQ ETISH METODOLOGIYASI. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari, 4(1), 45-54.

⁶ Mustafakulov, O. "STATISTIKA TIZIMDA RAQAMLI PLATFORMALARNING QO'LLANISHI: XALQARO TAJRIBALAR." Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика) 7 (2024): 184-195.

3. Qishloq xo'jaligi va sanoatning rivojlanganlik darajasi

4. Aholi soni va urbanizatsiya darajasi

Soliq tushumlarining o'sish sur'atlariga ta'sir etuvchi omillar

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlarining o'sish sur'atlariga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi:

1. Iqtisodiy o'sish: YalM o'sishi bilan suv resurslariga bo'lgan talab ham ortadi, bu esa soliq tushumlarining oshishiga olib keladi.

2. Soliq stavkalarining o'zgarishi: So'nggi yillarda soliq stavkalari muntazam ravishda oshirib borilmoqda, bu esa soliq tushumlarining o'sishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

3. Ob-havo sharoitlari: Qurg'oqchil yillarda suvga bo'lgan talab ortadi, bu esa soliq tushumlarining oshishiga olib keladi. Aksincha, yog'ingarchilik ko'p bo'lgan yillarda soliq tushumlari kamayishi mumkin.

4. Soliq imtiyozlari: Davlat tomonidan beriladigan soliq imtiyozlari soliq tushumlarining o'sish sur'atlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

5. Soliq ma'muriyatchiligi samaradorligi: Soliq organlarining ishi takomillashib borgani sari soliq tushumlari ham ortib boradi.

6. Suvni tejovchi texnologiyalarning joriy etilishi: Bir tomondan, bu soliq bazasining qisqarishiga olib kelsa, ikkinchi tomondan, iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning byudjetga ta'siri

Ushbu tahlil natijalari suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tizimini yanada takomillashtirish, uning fiskal va tartibga soluvchi funksiyalari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, soliq tizimini iqlim o'zgarishi sharoitiga moslashtirish, innovatsion yechimlarni rag'batlantirish va hududlararo tengsizlikni kamaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratish lozim.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'zbekistonda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblash va to'lash amaliyotini takomillashtirish bo'yicha quyidagi asosiy ilmiy va amaliy yangiliklar hamda natijalarga erishdi.

Ushbu ilmiy va amaliy yangiliklarning ahamiyati shundaki, ular O'zbekistonda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq tizimini kompleks tarzda takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish va jahon standartlari darajasiga olib chiqish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida suv resurslaridan yanada oqilona foydalanish, suv xo'jaligini modernizatsiya qilish va ekologik vaziyatni yaxshilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullaeva, S. (2023). Tijorat banklarining innovatsion faoliyatini moliyalashtirish masalalari. *Bank ishi va moliya jurnali*, 2(15), 35-42.
2. Akramov, F. (2022). Bank innovatsiyalarini boshqarishda risk-menejmentning roli. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*, 4(12), 120-128.
3. Aliyev, B. (2021). Yevropada bank innovatsiyalarini rag'batlantirish mexanizmlari. *Xalqaro moliya va bank ishi jurnali*, 3(18), 55-63.
4. Mustafakulov, O. K. (2023). O 'ZBEKISTON STATISTIKA TIZIMIDA QO 'LLANILADIGAN RAQAMLI PLATFORMALAR. *Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari*, 3(4), 63-70.
5. Ungboyevich, Mustafakulov O'ktam. "APPLICATION OF DIGITAL PLATFORMS IN THE STATISTICAL SYSTEM BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE." *European Journal of Economics, Finance and Business Development* 2.7 (2024): 16-23.
6. Jumaev, M. (2022). O'zbekiston bank tizimida innovatsion jarayonlarning rivojlanish tendensiyalari. *Iqtisodiyot va ta'lim jurnali*, 3(25), 45-53.
7. Mustafakulov, O. "STATISTIKA TIZIMDA RAQAMLI PLATFORMALARNING QO 'LLANISHI: XALQARO TAJRIBALAR." *Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика)* 7 (2024): 184-195.
8. Mustafakulov, O. K. (2024). STATISTIKA TIZIMIDA RAQAMLI PLATFORMALARNI AMALIY TADBIQ ETISH METODOLOGIYASI. *Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari*, 4(1), 45-54.
9. Aliyeva, D. (2023). Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda davlat-xususiy sheriklikning ahamiyati. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*, 3(15), 82-
10. Ashurov, M. (2021). Bank innovatsiyalarini rivojlantirishda innovatsion infratuzilmaning roli. *Bank ishi va moliya jurnali*, 4(10), 120-128.
11. Ungboyevich, Mustafakulov O'ktam. "RAQAMLI PLATFORMALARNI O'RGANISHDA JAHON ILMIY TADJIRIBASI." *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI* 6.6 (2023): 160166-160166.
12. Mustafakulov, O. K. (2023). O 'ZBEKISTON STATISTIKA TIZIMIDA QO 'LLANILADIGAN RAQAMLI PLATFORMALAR. *Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari*, 3(4), 63-70.